

REMEDIEREA UNEI INECHITĂȚI: ÎMBUNĂTĂȚIREA SITUAȚIEI ECONOMICE A PREOȚILOR ROMÂNI DE PE PĂMÂNTUL CRĂIESC ÎN ANII 1861-1865

Sunt puține deciziile Universității săsești care s-au bucurat de o audiență atât de largă ca aceea din 3 aprilie 1848, prin care s-a hotărât înzestrarea parohiilor ortodoxe de pe Pământul Crăiesc cu o suprafață de pământ, așa-numita porțiune canonică din terenurile comunale, sau salarizarea preoților acolo unde acestea lipseau¹. Se știe însă mai puțin că această hotărîre, care, datorită revoluției, apoi absolutismului, nu a putut fi aplicată, a fost reluată și tradusă în viață în anii 1861-1865, eliminându-se astfel un punct de tensiune în relațiile dintre români și sași.

Chestiunea porțiunilor canonice de pe Pământul Crăiesc este, la fel ca și în întreaga Transilvanie, pe cât de veche, pe atât de importantă. Pentru preoții de confesiunea greco-catolică, recunoscută cum se știe în 1744, ea a fost în linii foarte mari rezolvată, de-a lungul unei perioade de mai bine de o jumătate de veac, începând din 1763, prin repetate decrete imperiale, care impuneau obligația acordării unor pământuri arabile și fânațe care să asigure existența lor. Cât, cum, când, unde s-au acordat aceste pământuri, este o altă problemă.

Preoții de confesiunea ortodoxă, nerecunoscută legal, nu au beneficiat de aceste dispoziții, nici în comitate și nici pe Pământul Crăiesc, cu toate că în 1798, 1824, 1827, 1835, 1837, 1842, 1844 s-au formulat solicitări în acest sens². Abia în pragul revoluției, dieta din 1846-1847 prevede acordarea din pământurile publice a unei porțiuni canonice, echivalente unei sesii iobăgești pentru fiecare parohie ortodoxă.

În aceste împrejurări condiția existenței materiale a preotului ortodox era una din cele mai precare. Obligația întreținerii lui cădea în sarcina credincioșilor săi, care, potrivit tradiției, dar și unor reglementări legale, au față de păstorul lor sufletesc anumite obligații în produse, în muncă, în bani: "mierța", "claca", și "birul" popii și care plătesc ceea ce s-a numit "stola", mici taxe bănești pentru prestațiile religioase curente: cununii, botezuri, înmormântări, parastase, sfințiri etc. Deoarece parohiile erau în general mici, de foarte multe ori de abia 30-40 de familii, preotul ortodox, dar și cel unit, trăiește în primul rând din munca mâinilor sale, fie cultivând pământul moștenit de la părinții săi, fie un pământ cumpărat,

¹ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, I, sub red. Acad. Ștefan Pascu și Victor Chereșteșiu, București, 1977, p.264-268.

² Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p.311-325.

fie un pământ străin contra unor taxe, sau, în comitate, contra obișnuitelor robote. El este supus, în afară de aceasta, dărilor față de stat (mai puțin capitația), iar pe Pământul Crăiesc dijmelor față de preoții luterani, care, în contrast, beneficiau de întinse pământuri, de decimele de la credincioșii proprii, dar și de la români, având venituri între 600-1500 fl. în perioada de după revoluție. Popa român, așadar, ară, sapă, seceră alături de credincioșii săi, umblă la târg, la moară, la pădure ca și aceștia, poartă toate poverile, grijile și servituțile unei gospodării mai mari sau mai mici. Sărăcia este prin urmare cea care, cu toate excepțiile fericite care există, caracterizează condiția sa socială.

Acest statut economic umil și în același timp umilitor al clerului român prejudiciază grav și permanent gradul său de cultură, modul cum el se achită de înaltele îndatoriri pastorale pe care i le impun canoanele bisericești, prejudiciază în ultimă instanță chiar condiția socială a credincioșilor săi. Un prejudiciu cu atât mai grav, cu cât la români, în lipsa unei aristocrații bogate și instruite cum era cea maghiară, în lipsa unui patriciat orășenesc cum era cel săsesc, în lipsa chiar a unei puternice intelectualități laice, funcția socială a clerului ortodox și greco-catolic este, pe toată întinderea rețelei sale ierarhice, incomparabil mai mare decât la celelalte confesiuni. Cu deosebire în perioada de după revoluție, când societatea românească, eliberată de povara iobăgiei, se angajează într-un proces dificil de reînnoire generală, când sunt puse pe picioare alcătuirii colective de tot felul, când deviza preotului român era, scriu mereu și mereu ziarele epocii, regenerarea națiunii. Îndeplinirea acestei misiuni sociale impunea însă, mai mult chiar decât a celei canonice, ameliorarea condiției materiale a clerului. Fără o dotare corespunzătoare, citim în diversele memorii ale timpului, nu există cler cult, fără cler cult nu există popor luminat, fără educație nu există o adevărată libertate.

În același timp trebuie avut în vedere și faptul că preoții îndeplineau fără retribuție și importante servicii statului: sunt până târziu în 1894 ofițeri de stare civilă, ținând registrele botezaților, cununaților, decedaților, sunt auxiliari indispensabili ai administrației locale la recrutări, conscripții, vaccinări, sunt de drept și de fapt conducătorii întregii rețele școlare.

Iată de ce hotărîrea Universității săsești din 3 aprilie 1848, adoptată la începuturile revoluției, când totul părea posibil, răspundea unor așteptări lungi ale trecutului, dar deschidea în același timp importante perspective pentru viitor.

Deoarece evenimentele revoluției, tulburările războiului civil, regimul stării de asediu de după 1849 au împiedicat aplicarea hotărîrii, chestiunea dotării clerului ortodox se va subsuma mării opere plănuite și realizate de Andrei Șaguna în vederea înnoirii sub toate aspectele a bisericii transilvănene. Într-adevăr, la 1 ianuarie 1850 el înaintează comisarului imperial Eduard Bach o documentată opinie privind biserica sa, în care, la acest capitol, se pronunță pentru acordarea câte unei porțiuni canonice sau a unui echivalent în bani precum și pentru acordarea unei case parohiale pe seama fiecărui preot ortodox. Se cere, de asemenea, ca în satele pur românești ale Pământului Crăiesc unde existau porțiuni canonice, case sau mori ale unor preoți evanghelici, acestea să fie acordate preotului care păstora satul respectiv³.

³ Foaie pentru minte, inimă și literatură, XIII (1850), nr.19-21; Transilvania, XVI (1885), nr.21-24.

Dar soluția spre care par să incline autoritățile absolutiste este aceea a salarizării preoților români de către stat, despre care se vorbește mai mult sau mai puțin insistent, de-a lungul întregului deceniu al VI-lea. Realizarea acestui plan trebuia însă astfel făcută încât să angajeze cât mai puțin vistieria statului, ceea ce însemna în primul rând reducerea numărului preoților ortodocși și greco-catolici, mare într-adevăr față de celelalte confesiuni, prin reglementarea parohiilor. Solicitat în această privință, episcopul Șaguna propune în noiembrie 1850 ministrului de interne trei categorii de parohii: de minimum 400, de minimum 600 și de minimum 800 de suflete, ai căror titulari urmau să fie remunerați de stat în mod diferențiat⁴. Să precizăm faptul că în această remunerație urmau să intre toate veniturile de care preoții beneficiau efectiv, statul urmând să acopere doar diferența până la minimumul stabilit. Pledoaria sa pentru acceptarea unor parohii mici vizează pe de o parte multitudinea funcțiilor canonice și laice ale preoților de rit ortodox, pe de altă parte mozaicul confesional al Transilvaniei, care făcea ca în una și aceeași localitate să existe 2-3 sau chiar 4-5 comunități bisericești. Cum însă Ministerul cultelor și instrucțiunii publice impunea în octombrie 1853 un barem de 1000 de suflete pentru o parohie, tratativele cu ierarhia ortodoxă au intrat într-un lung impas. Aceasta l-a determinat pe episcopul din Sibiu să apeleze în 1855, în contextul despăgubirilor pentru decimele preoților luterani, de-a dreptul la Împărat⁵.

Planul salarizării de către stat a preoților români, folosit de autoritățile absolutiste și ca o diversiune politică, deoarece tratativele întrerupte cu ortodocșii au continuat cu greco-catolicii⁶, s-a prăbușit odată cu schimbarea regimului politic în 1860, când se revine la vechea formulă a porțiunilor canonice. În acest nou climat politic, în sesiunea sa din vara anului 1861 Universitatea săsească va cere și va primi sancționarea imperială a deciziei sale din primăvara anului 1848⁷. Rămănea acum să fie stabilite modalitățile concrete ale realizării ei.

Dezbaterile forului colectiv de la Sibiu asupra acestei chestiuni, urgentate de interpelări și moțiuni ale românilor⁸, s-au desfășurat în mai 1862, pe baza referatului consilierului gubernial Iacob Rannicher, sub semnul unei constante apropieri politice între conducătorii români și sași, sub semnul deciziei din martie 1862 prin care era recunoscută la Sibiu egalitatea politică a națiunii române și se preconiza o soluție pentru validarea sa practică. Deși toți cei 22 de membri ai Universității au fost de acord asupra imperativului ameliorării condiției economice a preoțimii ortodoxe, nu au lipsit totuși diferențele de opinii, pe de o parte între deputații sași și români, pe de altă parte în rândul deputaților majoritari sași.

Ceea ce se discută mai întâi este cuantumul și componența porțiunii canonice. Sunt respinse pe rând atât propunerea lui Ilie Măcelaru pentru stabilirea unui minim și a unui maxim de pământ, cât și cea a lui Iacob Rannicher privind includerea în constitutivul pământului preoțesc a unor suprafețe de pădure și pășune. Impunerea unui cuantum - argumentează vorbitorii majorității - înseamnă a ignora diversitatea extremă a condițiilor locale, deoarece existau sate fără pământuri publice, înseamnă a încălca autonomia comunelor, a încălca prevederile altor legi⁹.

⁴ Ilarion Pușcariu, *Metropola românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p.73-87.

⁵ *Idem*, p.172-181.

⁶ Arh. St. Cluj, F. Ep. gr.cat. Gherla, 1859-2279.

⁷ Decizia Cancelariei aulice din Viena din 31 octombrie 1861: Arh. St. Budapesta, D-228, 1861-2272.

⁸ Interpelarea din 16 aprilie 1862 în *Telegraful român*, X (1862), nr. 38.

⁹ *Idem*, X (1862), nr. 39.

Se dispută în al doilea rând perioada soluționării practice a chestiunii. Respungându-se propunerea deputatului din Brașov, August Lassel care preconiza amânarea aplicării deciziei Universității până la adoptarea unei legi în dietă, majoritatea deputaților declară înzestrarea preoțimii ortodoxe ca o problemă de natură administrativă, deci de competența Universității, și ca o chestiune de urgență. Totuși nu se va stabili, cum ar fi fost de așteptat, un termen fix pentru aplicarea ei.

În fine, survin controverse asupra beneficiarului : se va împroprietări parohia ca atare, sau se vor împroprietări separat preoții fiecărei localități în parte. Nu lipsesc vocile care militează pentru salarizarea de către stat a clerului românesc și deci pentru reglementarea parohiilor prin concentrarea satelor mici¹⁰.

În mod surprinzător, cea mai călduroasă pledoarie pentru preoțimea română, cu numeroase și diverse reacții în presă, vine din partea singurului deputat maghiar ales în această sesiune, judele scăunal al Orăștiei Nagy Ignác. De când există Universitatea, declară el, pe masa verde a dezbaterilor sale nu a fost așezată o cerere mai dreaptă decât aceasta. Făcând o paralelă între situația materială a clerului luteran și a celui ortodox, înainte și după 1848, judele scăunal din Orăștie își exprimă mirarea că după revoluție s-a făcut atât de puțin, că cei în cauză așteaptă cu atâta răbdare, că ei petiționează în loc să pretindă, în virtutea egalei îndreptățiri. În ceea ce privește întinderea porțiunii canonice, este de părere să se dea preoților români atât cât aceștia să poată trăi potrivit rangului lor, cu atât mai mult cu cât credincioșii lor au contribuit la fel ca și sașii la constituirea averilor și bugetelor comunale.¹¹

În urma tuturor acestor dezbateri se va emite la 22 mai 1862 circulara Universității, prin care se ordona să se taie fiecărei parohii ortodoxe câte o porțiune canonică din pământurile comunale, acolo unde acestea existau. Când ele lipsesc, când comunele nu pot cumpăra pământul respectiv parohiilor ortodoxe, urma să li se asigure din casele comunale un salariu asemănător preoților celorlalte confesiuni, conform principiului egalității naționale¹². Nu s-a stabilit așadar nici cuantumul pământului, nici termenul acordării lui.

Două zile mai târziu episcopul Andrei Șaguna anunța pe preoții ortodocși, printr-o circulară specială, despre hotărârea adoptată, cerându-le să insiste pentru aplicarea ei, să intre în comisiile sătești ce urmau să fie constituite, să raporteze la Sibiu despre tot ceea ce urma să se facă.¹³

Aplicarea hotărârii Universității sibiene, tipărită în limbile germană și română și trimisă tuturor comunelor de pe Pământul Crăiesc, trimisă de asemenea pentru întărire la Viena, a demarat greu și s-a desfășurat într-un ritm lent. Sunt incriminate în presă deopotrivă comitetele comunale, în care românii erau foarte slab reprezentați, ca și forurile scăunale și inspectorii, cărora li s-a pasat întreaga chestiune. Ea a avut de întâmpinat numeroase rezistențe locale nu numai în multe sate cu populație mixtă, ci și în unele sate pur românești ale Pământului Crăiesc. Vor apare, în aceste condiții, numeroase plângeri fie pentru tergiversarea aplicării hotărârii, fie pentru modul părtinitor al aplicării sale.

¹⁰ *Idem*, X (1862), p. 170.

¹¹ *GazTrans XXV* (1862), nr. 40.

¹² *Idem*, XXV (1862) nr. 65.

¹³ *Telegraful român*, XI (1863), nr. 2.

Cea mai promptă și cea mai fericită soluție a fost găsită - spun contemporanii - în scaunul Miercurea, unde, grație și zelului judei regesc Ilie Măcelariu, aproape în fiecare sat s-au acordat, chiar în 1862, preotului ortodox între 400-600 fl. din casele comunale¹⁴. Aprecieri foarte laudative sunt emise de asemenea, în presă cel puțin, și asupra modului aplicării dispoziției în scaunul Sighișoara în privința calității pământului acordat¹⁵. Sunt exemplificate în presă satele Daneș și Saschiz.¹⁶

Mult mai dificilă s-a dovedit improprietărea clerului românesc în districtul Brașovului, de exemplu, unde, la insistențele repetate ale comesului Konrad Schmidt, s-au acordat preoților români pământuri între 15 iug. (Codlea, Feldioara, Prejmer, Rotbav) și 71/2 iug. (Herman, Bod, Sâmpetru), ceea ce, față de prescripțiile legii urbariale din 1846-47 însemna o jumătate, respectiv un sfert de sesie. Cum vom putea compara aceste porțiuni canonice, scrie Ioan Petric, unul din protopopii Brașovului, cu constitutivul de 34 și de 44 de iug. ale sesiilor urbariale din Banat și respectiv din Bucovina¹⁷. Nemulțumirile sunt cu atât mai mari cu cât au existat și sate în care pământurile acordate erau situate la marginile hotarelor, în locuri aride, umbrite, câteodată chiar impropriei cultivării. Cei mai defavorizați par totuși preoții din Brașov, unde se acordă celor nouă preoți ortodocși același quantum de 15 iug. ca și în restul districtului. Întrucât aceste pământuri au fost refuzate, chestiunea rămâne nerezolvată până în 1864. Mai generos Sibiu acordă celor doi preoți ortodocși ai săi o suprafață de 17 iug.¹⁸, dar refuză în 1858, 1863 și 1867 înzestrarea parohiei greco-catolice, pe baza unui decret aulic din 1816 care institua principiul că în acele localități în care parohia romano-catolică avea porțiune canonică, cea greco-catolică nu poate beneficia de acest drept¹⁹. Și aici, la fel ca în alte locuri unde lucrurile nu erau definitiv clarificate, schimbarea regimului politic în anii 1865-1867 a zdruncinat suportul legal stabilit în 1862 prin apariția unor noi reglementări. Într-adevăr, legea 53 din 1868 stipula că în localitățile mixte, dacă o biserică sau o școală a unei confesiuni beneficia de ajutor din casa comunală, trebuie să se acorde ajutor și celorlalte confesiuni, în proporția populației lor. Pe această bază juridică nouă se va realiza de fapt înzestrarea mării majorități a școlilor confesionale ortodoxe și greco-catolice de pe Pământul Crăiesc după 1868.

Aceste câteva scurte considerații și exemplificări, departe de a epuiza întreaga complexitate a unui proces istoric lung și dificil, schițează totuși, sperăm, etapele și modalitățile în care el s-a realizat.

SIMION RETEGAN

¹⁴ *Idem*, XI (1863), nr. 91.

¹⁵ *Idem*, XIX (1871), nr. 3.

¹⁶ Arh. Mitrop. Sibiu, 1863-40, 488.

¹⁷ *Telegraful român*, X (1862), nr. 29.

¹⁸ *Idem*, XII (1864), nr. 10.

¹⁹ Arh. Mitrop. Sibiu 1862 - 319.

**DIE VERBESSERUNG EINER UNGLEICHHEIT.
DIE TÄTIGKEIT DER WIRTSCHAFTLICHEN AUSSTATTUNG
DER RUMÄNISCHEN KIRCHEN VOM KÖNIGLICHEN BODEN
IN DEN JAHREN 1861-1865**

(Zusammenfassung)

Das Artikel beschreibt in seinem ersten Teil die schwere materielle Lage der rumänischen Pfarrers, sowohl orthodox, als auch griechisch-katolisch, die in meisten Falle aus ihrer Arbeit lebten. Auf diesen allgemeinen Rahmen wird vom Verfasser analysiert die Beschlüsse der Sächsischen Universität vom 4. April 1848 und insbesondere vom 22. Mai 1862, wodurch die orthodoxen Pfarrers eine besondere Fläche Boden, - die sogenannte "portio canonica" -, oder, wo die Boden fehlten, ein geldliches Äquivalent bekommen. Es folgt dann die Art und Weise der Applikation dieser Beschlüsse präsentiert.